

تبیین اهداف تربیتی از منظر امام موسی صدر

فاطمه بندلی زاده^۱ | صادق رضایی^۲ | محسن ایمانی^۳

چکیده

پژوهش حاضر باهدف بررسی اهداف تربیتی از منظر امام موسی صدر صورت گرفته است، بنابراین از نظر هدف کاربردی، از نظر داده‌ها آمیخته (کیفی و کمی) و از نظر روش اجرای پژوهش از نوع اکتشافی (مرحله کیفی) و پیمایشی مقطعی (مرحله کمی) است. در روش کیفی، فیش‌برداری از کتاب‌های ادیان در خدمت انسان، برای زندگی، گام‌به‌گام با امام، نای‌ونی، مدرسه تربیتی و درس‌گفتارها صورت گرفت. بر اساس تحلیل کیفی، مدل تربیتی موردنظر شهید موسی صدر استخراج و ارائه گردید، سپس برای تأیید بیشتر مدل، با استفاده از نظرات افراد مورد مطالعه، اقدام به مطالعه میدانی شد. داده‌های کمی، با استفاده از پرسشنامه طراحی شده، به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی، گردآوری شده و روایی صوری توسط اساتید تأیید شد. پایایی پرسشنامه نیز با ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۹۹ مورد تأیید قرار گرفت. جامعه آماری ۳۰۵ نفر از مدیران و معلمان مدارس استان سمنان و همچنین کارشناسان مؤسسه امام موسی صدر بوده است. داده‌ها با استفاده از آزمون‌های کلموگروف-اسمیرنف و با نرم‌افزار اسپاس تحلیل شد. نتیجه مرحله کیفی نشان داد اهداف تربیتی از منظر امام موسی صدر شامل رشد شناختی، رشد جسمی، رشد اجتماعی، رشد عاطفی و رشد معنوی است. در خروجی مرحله کمی، میزان اهمیت اهداف تربیتی از منظر امام موسی صدر با استفاده از آزمون تی تک نمونه‌ای، بررسی شد.

کلیدواژه‌ها: اهداف؛ تربیت؛ امام موسی صدر.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. دانشجوی دکتری، واحد علوم و تحقیقات تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۲. نویسنده مسئول: دانشیار، گروه علوم تربیتی، دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران. Sadeghrezaee61@gmail.com

۳. دانشیار، فلسفه تعلیم و تربیت، گروه علوم تربیتی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

مقدمه و بیان مسئله

تأمل و تعمق در قرآن کریم و مطالعه نو به نوی آن، در برابر انسان مسلمان معانی بدیع و درستی قرار می‌دهد که با تفاسیر گذشته و آنچه از آن تفاسیر استنباط شده متفاوت است، و هیچ مانعی برای استناد و عمل به این معانی نو وجود ندارد و هیچ تناقضی میان آن‌ها و معانی پیشین مفسران نیست، زیرا که متکلم خداوند است و فهم همه این معانی از قرآن ممکن است (صدر، ۱۳۹۱: ۱۱).

در همین راستا؛ یکی از چهره‌هایی که در حوزه‌های تعلیم و تربیت شیوه‌های عملی و کاربردی ارائه نموده است، امام موسی صدر است. وی اولین شرط اجرای دین صحیح و تفسیر زنده از مبانی دینی را تربیت می‌داند و در زمینه چگونگی آن می‌گوید: اولین کار، تربیت ملّی عمیق و همه‌جانبه‌ای است که بر اساس ارائه اندیشه‌های روشن از هستی و جامعه استوار است (صدر، ۱۳۹۵: ۵۴).

باید توجه داشت در تربیت دینی؛ مبانی قرآن‌شناسی امام صدر این است که قرآن کلام خدا، جاودانه و فراگیر است؛ قرآن کتاب دین و تربیت و بیان‌کننده تمدن است؛ معارف قرآن جهان‌شمول است. همان‌طور که قرآن از پیامبر تند و صریح انتقاد می‌کند. در برداشت امام صدر نیز پیامبران تحت تربیت خداوند هستند و قرآن برخی مطالب را بیان کرده است تا انسان‌ها پیامبران را بت‌نگینند (مهریزی، ۱۳۹۷).

هم‌چنین از نظر امام موسی صدر قرآن به آیات تکوینی، برای اهداف تربیتی می‌پردازد و نه مقاصد علمی. قرآن کتاب هدایت و دین و تربیت است، نه کتاب فیزیک و شیمی و یا علم طبیعی. به‌عنوان مثال در آیات ۵۰ و ۵۱ ذاریات می‌فرماید: فَفَرُّوا إِلَى اللَّهِ إِيَّيْكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ وَاَلَّا تَجْعَلُوا مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ إِيَّيْكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ^۱. مقصود از این آیه و آیات مشابه بسیار دیگر، دعوت انسان به تدبیر و تأمل در هستی و پدیده‌ها و آثار این شناخت در زندگی است. از سوی دیگر، هدف این آیات قرار دادن راه و روشی درست در برابر آدمی است که در پی علم و کشف حقایق هستی است؛ این راه هر حقیقتی را در جایگاه خود می‌نهد و بر این مبناست که این کشفیات

۱. پس به‌سوی خدا گریزید. من شما را از جانب او بیم دهنده‌ای آشکارم

کلماتی از کتاب یگانه خداوند، یعنی کتاب هستی است. با این روش شناخت انسان از خداوند و خشیت او از خداوند و تواضع او در برابر خدا افزایش می‌یابد و انسان دچار طغیان و غرور نمی‌شود؛ بنابراین درمی‌یابیم که علم و حقایق قرآنی و آموزه‌هایش دریایی پایان‌ناپذیر است و مطمئن می‌شویم که این کتاب آسمانی به مسائل نامحدودی توجه دارد و به انسان مسلمانی که در پی سازمان بخشیدن به خود است، نوعی جاودانگی می‌بخشد (ادیب و همکاران، ۱۳۹۷: ۶۱ - ۶۲). در این راستا نخستین گام در راه تربیت انسان و ارتقای وی در همه‌ی ابعاد تکامل عبارت است از: قرار دادن انسان در مسیری که کرامت خویش را درک کند و به همه‌ی شئون خویشتن خویش اهتمام شایسته ورزد. در غیر این صورت، چه‌بسا هرگز برای خود همتی نکند و برای اصلاح وضع خویش نکوشد، آن‌چنان‌که گذشته و حال و آینده‌ی خود را رها و فراموش کند. در چنین حالتی، امکان اقناع او برای کار و کوشش از دست می‌رود، همچنان‌که دعوت وی به سوی تلاش برای بهبودی امور و اوضاع زندگی و حرکت به سوی فردایی بهتر و برتر نیز بی‌تأثیر می‌گردد. در نتیجه، سست و بی‌تحرك، لابلالی و بی‌حاصل، دل‌خوش به وضع موجود و مخالف هرگونه تغییر و تحرك و کوشش باقی می‌ماند (صدر، ۱۳۹۴: ۷۱-۷۲).

باید توجه داشت که سال‌هاست؛ هدف اصلی آموزش دین، تشویق دانش‌آموزان به درک و احترام به شهروندان جوامع مختلف و با عقاید دینی متفاوت مانند مسیحیان، مسلمانان، یهودیان، هندوها و غیره است. همچنین جامعه انسانی شامل یادگیری مسئولیت‌پذیری نسبت به خود و دیگران است. اعتقادات و ارزش‌های مورد مطالعه پایه و اساسی برای یکپارچگی و انتخاب شخصی است زیرا در تمام ابعاد زندگی آنان تأثیر می‌گذارد (لوکس^۱، ۱۹۶۵: ۲۳-۲۵).

لازم به ذکر است که در نظام آموزش و پرورش حال حاضر ما نیز یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های پیش رو، تربیت دانش‌آموزان است. تأیید گفتار این‌که، با نگاهی به پژوهش‌های پیشینه می‌توان به این نتیجه دست یافت که بیشتر تحقیقات انجام شده در حوزه آموزش و پرورش در بستر کارهای فرهنگی بوده و کمتر به موضوع تربیت توجه شده است. لازم به ذکر است که جامعه ما به‌عنوان یک جامعه دینی نیاز به تربیت دارد تا به وسیله آن افراد بتوانند استعدادهای خود را شناسایی کنند. مبحث تربیت در مدارس بر شخصیت دانش‌آموزان بسیار تأثیرگذار است. در این راستا ضروری

1. Loukes

است که تمام عوامل مؤثر بر تربیتی در مدارس و خارج از آن به صورتی یکپارچه به تربیت دانش آموزان بپردازند. در این مقاله به بررسی اهداف تربیتی از منظر امام موسی صدر پرداخته شده است تا از این طریق بتوان تربیتی دانش آموزان را تقویت نمود؛ بنابراین پژوهش حاضر در پی پاسخ بدین سؤال اصلی است که: «اهداف تربیتی از منظر امام موسی صدر کدام است؟»

مبانی نظری

در تعریف واژه تربیت با توجه به ریشه واژه، یکی از محققان گوید: آن به معنای فراهم آوردن موجبات فزونی و پرورش است و نیز شهید مطهری می‌فرماید: تربیت عبارت است از به فعلیت درآوردن استعدادهای درونی که در شیء هست (مطهری، ۱۳۷۳: ۳۳). از نظر بهشتی و نیکویی تربیت دینی عبارت است از: مجموعه تدابیر و روش‌هایی که برای ایجاد، ابقاء اکمال عقاید، اخلاق و اعمال دینی اتخاذ و اجرا می‌گردند (بهشتی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۹۸).

در همین راستا واضح است که عبودیت، هدف غایی تربیت اسلامی است و غرض آن است که آدمی عبد خدا شود؛ امام صدر به دفعات در سخنرانی‌های خویش از خلط دو واژه عبادت و عبودیت سخن گفته است. از نظر وی اساساً واژه عبادت، از نظر ماده و شکل آن، از ریشه‌ای غیر از عبودیت است. به طور مثال در زبان فارسی، عبادت به پرستش و عبودیت به بندگی ترجمه شده است. صدر عبادت را هر عملی می‌داند که به قصد قربت صورت گیرد و هر عملی که به غیر از این انگیزه باشد، عبادت شمرده نمی‌شود. لذا اگر نماز و روزه از سر عادت انجام شود، همچون سایر افعال زندگی است و عبادت تلقی نمی‌شود؛ اما عکس این مسئله صحیح است، بدین معنا که هر عملی برای تقرّب به خداوند باشد از جمله تجارت، زراعت، ساختن خانه، دیدار دوست و معاشرت؛ عبادت است. حتی خواب و خوردن و نشستن و شب‌نشینی و بازی نیز عبادت است به شرط آن که برای اطاعت امر الهی و تقرّب به خداوند باشد. حال معنای تقرّب نیز نزدیکی معنوی به خداوند است و میزان آن به اندازه اتصاف به صفات الهی و تخلّق به اخلاق خداوندی است؛ زیرا خداوند نه مکان دارد که به او نزدیک شد و نه پیوندی میان او و مخلوقات است تا خویش او باشند. نمی‌توان به خداوند نزدیک شد مگر با اتصاف به اوصاف الهی. کسب قدرت و رحمت و عزّت و نیز کمک و محبت به مردم، اتصاف به صفت الهی است. این اتصاف و تقرّب، انسان را به

صفات پسندیده نزدیک و از رذایل، دور می‌سازد و نتیجه‌اش نزدیکی به خداوند است. لذا می‌تواند گفت که عبادات، افعال و اعمالی است که راه‌ها و اسباب و انگیزه‌های رساندن انسان به کمال است (صدر، ۱۳۹۲: ۱۳۲).

دومین نکته‌ای که در خصوص هدف غایی «عبادت» از نظر صدر باید به آن توجه شود و از توضیح پیش گفته قابل فهم است، این است که این هدف غایی به شدت متوجه اجتماع و روابط اجتماعی انسان است. تأکید صدر در تعریف عبادت، بر هر عملی که از انسان سر می‌زند و اتصاف به صفات الهی است نظیر کسب قدرت و علم و رحمت و عزت و خدمت به مردم، نه تنها دایره عمل عبادی را گسترده می‌سازد بلکه وابستگی آن را به روابط اجتماعی انسان نشان می‌دهد از آن رو که صفات پیش گفته، در خلأ و در انزوا حاصل نمی‌شود، یعنی که در دوری انسان از اجتماع، اتصاف به صفات الهی و در نتیجه کمال، رخ نمی‌دهد؛ و لذا انسان در صورتی به کمال می‌رسد که عمل او در تعامل مداوم با اجتماع و با حفظ نیت صحیح و خالص انجام پذیرد و البته بدیهی است که حفظ نیت و انگیزه خالص و صادق، تنها و تنها برای رضای خداوند در اعمال فردی بسی آسان‌تر از عمل اجتماعی است. اینک بهتر می‌تواند از دید صدر، تأثیر و الزامات این هدف غایی و به تبع آن، اهداف واسطی را در تربیت دریافت (صدر، ۱۳۹۲: ۱۳۶).

لازم است هدف غایی تعلیم تربیت به‌طور کلی و به‌ویژه برای افرادی که در تنظیم برنامه‌های مربوطه نقشی بر عهده‌دارند روشن باشد و علاوه بر این، هدف تربیت افراد در هر یک از مراحل رشد نیز به‌صراحت تعیین و به‌مربیان اعلام گردد. تعیین اهداف واسطه‌ای برای نیل به هدف‌های غایی نیز علاوه بر اینکه وسیله مناسبی برای ایجاد هماهنگی لازم در فعالیت‌هاست، شرط امکان ارزشیابی نتایج فعالیت‌ها نیز هست. اگرچه تعیین هدف‌های غایی و واسطه‌ای لازم است، ولی کافی نیست. علاوه بر آن باید روش‌هایی که در هر موقعیت تربیتی با توجه به موضع خاص مورد تربیت و مقتضیات محیط و با در نظر گرفتن هدف‌ها، نیاز است مشخص باشد تا کوشش‌هایی که بدین منظور صورت می‌گیرد، از صورت تصادفی و پراکنده خارج شود (شکوهی، ۱۳۸۷: ۳۴-۳۵). به همین منظور برای ارائه طرحی نو برای نظام آموزش و پرورش جامعه خویش و رهایی از حصار فلسفه‌های تربیتی وارداتی فرنگی، چاره‌ای جز بازگشت به میراث غنی و اصیل تعلیم و تربیت اسلامی نیست. هرچند به تبعیت از رهنمودهای قرآن و سنت، ضمن دوری از پذیرش غیر محققانه

و نا منتقدانه دستاوردهای گذشتگان، چشم و گوش خود را بر دستاوردهای علمی نبسته، بلکه باید با تکیه بر عیار عقل، برهان و منطق، بر اساس حق محوری و حق پذیری به سوی کشف و خلق اندیشه‌ها و نظریه‌های نو حرکت کنیم (بهشتی، ۱۳۹۰: ۱۴۷).

در همین راستا تربیت دینی عموماً سعی در به دست آوردن سه نوع هدف دارد (توماس^۱، ۱۳۷۹: ۲۸). میشل گریمیت^۲ (۱۹۹۸) درباره تربیت مذهبی معتقد است که تربیت مذهبی به فعالیت‌هایی اشاره دارد که موجب پرورش ایمان در افراد می‌شود، مخصوصاً فعالیت‌هایی که به آشنا کردن کودکان و جوانان با هسته اصلی معرفت به ایمان و عقاید دینی، سنت و اعمال دینی و مسائل اخلاقی توجه داشته باشد (سجادی، ۱۳۷۹: ۱۴۹-۱۵۱). همچنین صمدی بیان می‌کند که هدف کلی تربیت دینی عبارت است از: الف) برخورداری از بصیرت دینی و دین آگاهی، ب) دین‌باوری، ایمان دینی یا التزام درونی، پ) کوشش در جهت تنظیم رفتار و عادات بر اساس موازین دینی و احساس رضایت از آن. اما رویکردهای مختلفی در زمینه تربیت دینی در مورد اینکه کدام یک از ابعاد تربیت دینی مهم تر است - که باید نقطه عطف قرار گیرد - با یکدیگر اختلاف دارند و حتی بعضی از صاحب نظران معتقدند که فقط باید به بعد "ایمان" در تربیت دینی توجه کرد. گروهی دیگر به عقل و عقل‌گرایی در تربیت دینی تأکید می‌کنند (صمدی و مهر محمدی، ۱۳۸۲: ۲۱-۲۴). همچنین در تربیت دینی دیدگاه‌های متفاوتی در زمینه توجه به اهداف سه‌گانه شناختی، عاطفی و روانی حرکتی وجود دارد و گروهی در تربیت دینی، بر اهداف شناختی تمرکز و تأکید دارند (سعیدی و رضوانی، ۱۳۸۰) و گروهی دیگر بر اهداف عاطفی در زمینه تربیت دینی تأکید می‌ورزند (مهدوی کنی، ۱۳۸۷).

پیشینه پژوهش

اسکاف (۱۳۹۶) در پژوهشی به بررسی تحلیلی مبانی قرآنی روایی آراء اجتماعی امام موسی صدر پرداخت. این پژوهش درصدد است با تبیین آراء اجتماعی امام موسی صدر و دسته‌بندی آن‌ها، نشان دهد اصول این اندیشه‌ها برخاسته از قرآن و روایات اهل بیت (علیهم السلام) بوده، برای

1. Thomas
2. Michelle Grimm

این منظور با تحقیق و تفحص در آثار به‌جامانده از وی، مهم‌ترین آرای اجتماعی او را شناسایی کرده و سپس این آراء را با مبانی قرآنی و روایی مستند ساخته و مهم‌ترین برداشت‌های مفسران قرآن و شارحان حدیث از این آیات و روایات مذکور را نیز روشن ساخته و موارد اشتراک و اختلاف آراء امام موسی صدر با آنان را نیز تبیین نمود و در پایان به جنبه‌های نوآورانه آراء امام موسی صدر در زمینه‌های یادشده و ذکر موارد مثبت و نقد آن‌ها پرداخت. این پژوهش به این نتیجه دست‌یافت که اهم آرای اجتماعی امام موسی صدر حول محور انسان و در جهت تولید و تقویت سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های اصلی آن یعنی «اعتماد اجتماعی» و «مشارکت اجتماعی» است و در اندیشه امام صدر علاوه بر دو عامل ذکرشده «کرامت انسان» مهم‌ترین مؤلفه تولید سرمایه اجتماعی و «آرمان‌خواهی» اساسی‌ترین راهکار برای حفظ و تداوم سرمایه اجتماعی است.

عبدلی (۱۳۹۵) در تحقیقی به «بررسی سیره نظری و عملی امام موسی صدر به‌منظور استنتاج «فلسفه تربیتی» پرداخته است. بدین منظور با روش توصیفی تحلیلی، روش‌های تربیتی وی مشخص و سپس به روش استنتاجی پس‌رونده از روش‌های تربیتی، ویژگی‌های شاخص رفتاری صدر استخراج و از آن‌ها مبانی و اصول تربیتی گرفته‌شده است. این بررسی نشان داد که ویژگی‌های خاص صدر، وحدت‌بخشی، همزیستی مسالمت‌آمیز و هویت‌بخشی به شیعیان بوده است. صدر در راستای منافع ملی و انسانی در سطوح مختلف جامعه با روش‌هایی چون میانجیگری، دست‌به‌وحدت‌بخشی زده است. وی بر اساس ضرورت اجتماعی و انسانی به روش‌هایی مانند گفت‌وگو برای تحقق همزیستی میان مردم کوشیده است. او در ابعاد اقتصادی، دینی، سیاسی، فرهنگی، ملی، دفاعی و انسانی، هویت‌بخشی شیعیان لبنان را تقویت کرده است. مبانی مهم تربیتی صدر در روش‌های فوق، اجتماع‌محوری و انسان‌محوری است و بنیان انسان‌محوری او ایمان به کرامت ذاتی و اصالت انسان است. صدر کرامت انسان را ناشی از قدرت تعقل، اراده و اختیار و مقام خلیفه‌اللهی انسان می‌داند. اساس جامعه‌محوری صدر اجتماعی بودن انسان و تأثیرپذیری انسان از اجتماع است. در نگرش صدر سه عنصر دین، انسان و اجتماع در ارتباط متقابل اند و حذف هر یک از آن‌ها زیان‌بار است. ویژگی دیگر صدر، عمل‌گرایی است. وی میان حوزه نظر و عمل تفکیکی قائل نیست، اما برخلاف پراگماتیسم‌ها، مطلق‌گراست و اهداف ایدئولوژیک دارد.

مریدی و همکاران (۱۳۹۵) در رساله‌ای به بررسی «الگوی الهیات اجتماعی اسلامی در آثار و اندیشه امام موسی صدر» پرداختند. این رساله با توجه به ادبیات موجود در موضوع الهیات اجتماعی، و مطالعه آثار و اسناد برجای مانده از صدر، با استفاده از روش توصیفی تحلیلی، به تجزیه و تحلیل آرای و اندیشه‌های وی می‌پردازد و با رویکردی تطبیقی، تلاش خود را در تحلیل و تبیین الگوی ایشان از الهیات اجتماعی اسلامی به کار می‌بندد. مطالعه ابعاد انسان‌شناختی، اجتماعی، دین‌شناختی، معرفت‌شناختی و اخلاق اجتماعی این اندیشمند، مبانی رویکرد اجتماعی وی به الهیات را تشکیل می‌دهد. نگاه ارزشمند و کرامت‌بنیاد صدر به انسان، رویکرد مردم‌سالارانه و دموکراتیک او به جامعه، تفسیر انسان‌گرایانه ایشان از دین و تلقی از دین به عنوان آیین زندگی و مبنای نظامات اجتماعی و ابزاری در تحقق بخشیدن به آمال و آرزوهای بشری و رفع آلام و دردها، و درنهایت، نگاه جامع او به شناخت و معرفت و توجه به سایر منابع شناخت در کنار ارزش‌شناسی دین، به منظومه‌ای از ارزش‌های انسانی منجر می‌شود که در سایه آن، برپایی نظام عادلانه مطلوب معنا می‌شود. درنهایت، الگوی الهیات اجتماعی صدر، که حاصل الگوی الهیاتی تفسیر اجتماعی است، تحت عنوان الگوی الهیات اجتماعی مبتنی بر امت واحده تفسیر گردیده است.

احمدی یاقوتی (۱۳۸۹) با عنوان «بررسی اندیشه‌ها و تأثیر امام موسی صدر بر جامعه لبنان»، به این دستاورد رسید که امام موسی صدر رهبر شیعیان لبنان است که توانست با زیربنای فکری اسلامی وضعیت شیعیان لبنان را ارتقا دهد و از آنجا که لبنان کشوری طایفه‌ای است که در آن زمان هر طایفه دارای تشکیلات و سازمانی بودند به جز شیعیان که با وجود دارا بودن اکثریت جمعیت، محروم‌ترین طایفه بودند. امام موسی صدر با ایجاد تشکیلات و سازمان‌دهی منظم، شیعیان را به طایفه‌ای قوی تبدیل کرد و با طرح تقریب ادیان و مذاهب، لبنان را به سوی یک همزیستی مسالمت‌آمیز هدایت نمود و همچنین با ایجاد سازمان امل و جنبش محرومین، مقاومت را در برابر اسرائیل در لبنان پایه‌ریزی کرد. در این پژوهش از نظریات رهبر انقلاب استفاده شده است و هدف از آن به دست آوردن شیوه رهبری امام موسی صدر به عنوان رهبری انقلابی و چگونگی ایجاد وحدت در یک جامعه متفرق است. روش پژوهش، اسنادی و با کمک گرفتن از پژوهشگران، کتب و اسناد معتبر تاریخی هست.

شمص (۲۰۱۶) در تحقیق خود با عنوان «اندیشه تربیتی امام موسی صدر» به بحث در سه فصل می‌پردازد. فصل نخست درباره تربیت و نظام اجتماعی؛ فصل دوم درباره اوضاع اجتماعی و سیاسی لبنان قبل و بعد از جنگ داخلی دهه هفتاد و نقش آن در شکل‌گیری فضای اصلاحات تربیتی در اندیشه امام موسی صدر و در فصل سوم نیز پیرامون جامعه و محوری بودن تعلیم و تربیت از نگاه امام موسی صدر مطالبی بیان می‌کند. این اثر پژوهشی درباره جوانب اصلی دیدگاه امام موسی صدر و اندیشه تربیتی و طرح اصلاحات همه‌جانبه و کامل او بحث می‌کند که خاستگاه آن بر اساس نیازهای جامعه لبنان بوده که در آن زمان از محرومیت اقتصادی، فرهنگی و تربیتی رنج می‌برد. با توجه به مطالعات علمی و میدانی انجام‌شده، امام موسی صدر به این نتیجه رسید که علت این وضعیت نابسامان، محرومیت فرهنگی و فکری است؛ بنابراین تلاش کرد تا آفات اجتماعی و سیاسی را در مسیر اصلاحات تربیتی باهدف ساختن اندیشه انسان‌های مقاوم از میان بردارد.»

اولوال فاهم^۱ (۲۰۱۷) در پژوهشی به بررسی اسلام به‌عنوان ایمانی مجسم برای ذهن‌های جوان: عایشه لمو و آموزش مذهبی در نیجریه پرداخت. این مقاله سهم عایشه لمو در آموزش مذهبی در نیجریه را برجسته می‌کند. همچنین این مشکل اصلی را که وی در کارهای خود به آن پرداخته است مورد بررسی قرار می‌دهد و ماهیت ویژه آثار او را مشخص می‌کند. با انتخاب یک رویکرد تاریخی و تحلیلی، این مطالعه توانست الگوهایی را در رویکرد عایشه لمو نسبت به تعلیمات دینی به‌ویژه آموزش دینی مسلمانان مشاهده کند. آثار وی در زمینه تعلیم و تربیت دینی مسلمانان را می‌توان تمرکز بر اسلام به‌عنوان یک ایمان مجسم و همچنین تلاشی برای کنار آمدن با آیین‌گرایی و عمل‌گرایی در تعالیم دینی مسلمانان دانست. به‌عبارت‌دیگر، رویکرد او معطوف به مقابله با ماهیت جامع اسلام و تأمین روشی مؤثر برای القای ارزش‌های ستودنی در جوانان مسلمان بود. بنابراین، در این مقاله نتیجه‌گیری می‌شود که دیدگاه عایشه لمو در مورد آموزش مذهبی مسلمانان در نیجریه زمینه وسیع‌تری برای درک اهمیت اسلام در شکل‌گیری افکار مسلمانان و تأثیرگذاری بر جامعه کل فراهم می‌کند.

1. Olawale Fahm

روش‌شناسی تحقیق

این پژوهش از نظر هدف کاربردی، از نظر داده‌ها آمیخته اکتشافی (کیفی و کمی) و از نظر روش اجرای پژوهش از نوع اکتشافی (مرحله کیفی) و پیمایشی مقطعی (مرحله کمی) است. پژوهش حاضر از این نظر کاربردی است که تحقیق کاربردی هدف حل مسئله و دستیابی به اطلاعاتی برای اخذ تصمیم و رفع نیازها و مشکلات فوری است. این مطالعه جهت وسعت بخشیدن و تنوع به منابع گردآوری اطلاعات در خصوص اهداف تربیتی از منظر امام موسی صدر در دانش‌آموزان و پوشش دادن به ابعاد مختلف الگوی مدنظر از روش کیفی (فیش‌برداری از کتاب) استفاده شده است. در روش کیفی از کتاب‌های ادیان در خدمت انسان (صدر، ۹۵)، برای زندگی (صدر، ۹۱)، گام ب گام با امام ۱۲ جلدی (ضاهر، ۹۶)، نای و نی (صدر، ۹۴) و مدرسه تربیتی (ادیب و همکاران، ۹۷) فیش‌برداری شد و بدین ترتیب اهداف تربیتی از منظر امام موسی صدر استخراج شدند. در روش کمی برای بررسی روایی صوری، پرسشنامه محقق ساخته در اختیار اساتید و صاحب‌نظران قرار گرفت و از آنان در مورد هر سؤال و در خصوص ارزیابی هدف مربوط، نظر خواهی شد و با اصلاحات جزئی پرسشنامه نهایی مورد تأیید قرار گرفت. در پرسشنامه طراحی شده برای اعتبار سنجی هر گویه از طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای (کاملاً موافقم تا کاملاً مخالفم با کدهای ۵ تا ۱) استفاده شد. برای بررسی پایایی پرسشنامه نیز از آلفای کرونباخ استفاده شد. بدین منظور پرسشنامه مورد نظر در اختیار ۳۰ نفر قرار گرفت سپس با استفاده از نرم‌افزار اسپس ۱ اعتبار آن با ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۹۹ مورد تأیید قرار گرفت. جامعه آماری ۱۵۰۰ نفر از مدیران و معلمان مدارس استان سمنان و همچنین کارشناسان موسسه امام موسی صدر بوده است که از این تعداد با استناد به فرمول کوکران تعداد ۳۰۵ نفر به تصادف انتخاب و به پرسشنامه محقق ساخته پاسخ گفتند و از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی جهت گردآوری داده‌ها استفاده شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز در دو بخش آمار توصیفی (درصد فراوانی و میانگین) و آمار استنباطی (تحلیل آمار استنباطی با استفاده از نرم‌افزار اسپس ۱) انجام شد.

سؤال‌های تحقیق عبارتند از:

سؤال ۱: اهداف تربیتی از منظر امام موسی صدر کدام اند؟

سؤال ۲: میزان اهمیت هر یک از اهداف تربیتی استخراج شده از منظر امام موسی صدر به چه

اندازه است؟

یافته‌ها

برای گردآوری داده‌ها در بخش کیفی، با استناد کتاب‌های ادیان در خدمت انسان (صدر، ۹۵)، برای زندگی (صدر، ۹۱)، گام ب گام با امام ۱۲ جلدی (ضاهر، ۹۶)، نای و نی (صدر، ۹۴) و مدرسه تربیتی (ادیب و همکاران، ۹۷)، اهداف مرتبط استخراج گردید. بر این اساس روش انجام این تحقیق توصیفی و روش گردآوری مطالب، کتابخانه‌ای و روش تحلیل مطالب نیز فیش برداری بوده است.

هدف از تربیت کمک به رشد است. رشد جریانی همیشگی است که ابعاد گوناگون جسمی و شناختی دارد. تربیت باید به این هدف منجر شود که رشد در همه ابعاد جسمی، شناختی، عاطفی، اخلاقی، اجتماعی و معنوی صورت بگیرد، یا به‌طور کلی به رشد شخصیت منجر شود. همچنین؛ مقصود از جوان بازه سنی ۱۴ تا ۲۹ سالگی است که این تعریف عمومیت بیشتری دارد و یونسکو نیز آنان را پذیرفته است. با مراجعه به اندیشه و عمل امام موسی صدر ده شاخص مواجهه تربیتی با جوانان را می‌تواند برشمرد (آذربایجانی، ۱۳۹۵).

سؤال ۱: اهداف تربیتی از منظر امام موسی صدر کدام اند؟

کمک به رشد شناختی

امام صدر قرآن را کتاب تربیت می‌داند و از این طریق می‌توان جایگاه تربیت را در نگاه ایشان دریافت. دعوت انسان به تأمل و تدبیر در هستی، پدیده‌ها و شگفتی‌های آن برای اهداف تربیتی و شناخت بیشتر خداوند و آثار این شناخت در زندگی است (صدر، ۱۳۹۵: ۱۵). با مراجعه به آیات ۷ و ۸ سوره الرحمن می‌توان دریافت که بدون شک التزام به اصولی مانند ایمان به خدا و ایمان به پیامبر و... اصولی است که رعایت آن‌ها و تمسک به آن‌ها در اسلام از افراد خواسته شده است. این رعایت و تمسک توأم با شناخت؛ سببی دارد که بسیاری از مؤمنان به

آن آگاه نیستند. بسیاری از مؤمنان چنین می‌پندارند که ایمان به خدا و نماز و ایمان به پیامبر فقط یک رسم و مالیاتی است که به خداوند داده می‌شود؛ اما واقعیت این است که ایمان و آنچه پیرامون ایمان وجود دارد، انسان را و سلوک و حرکت‌های او را تغییر می‌دهد. برای مثال « وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ؛ أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ »، هنگامی که این آیه قرآن خوانده می‌شود می‌توان دریافت که آسمان و زمین منظم و دقیق هستند، انسان باید درک کنند که کار غیرمنظم با این جهان سنخیت ندارد. غیرمنظم یک اتفاق یا یک پدیده است و کاری جاودان نیست و شیء غیرمنظم از جنس جهان نیست برای مثال آب و هوای استوایی یا آب و هوای قطبی یا سرزمین‌های گرم یا سرزمین‌های سرد گیاهان خاص خود را دارند. انسان‌ها نمی‌توانند گیاهی کوهی را {...} مثلاً نهال سیب را که کشت و محصول دادن آن در مناطق کوهستانی ممکن است، در کنار دریا کشت دهید؛ چون سیب‌درختی ساحلی نیست. مگر اینکه این کار در گلخانه‌ای انجام داده شود و در آن رطوبت و حرارت و سرما را تنظیم شود و در نتیجه بر حسب آن آب و هوا؛ محصول خوبی بدهد. وضعیت جوی جهان، بی‌نظمی را بر نمی‌تابد (صدر، ۱۳۹۰: ۳۲۵-۳۲۶).

لذا می‌توان دریافت که کمک به رشد شناختی یکی از اهداف تربیتی امام موسی صدر است. چرا که از نظر ایشان انسان‌ها دارای خواستگاه مشترک یعنی "الله، فعل الله، خلق الله" هستند. در واقع با رشد شناختی نیازهای فطری انسان از قبیل شناخت مرگ و زندگی و سرنوشت و شناخت خدا و خلق خدا ارضا می‌گردد. بنابراین، شناخت خلق خدا، شناخت نفس انسان است و شناخت نفس انسان شناخت خداست.

کمک به رشد جسمی

به این ویژگی در قرآن کریم اشاره شده است: آیاتی که بر سجده‌ی خورشید و ماه و ستارگان و درختان و دریاها و رعد و همه‌ی جنبندگان تأکید می‌کند و می‌گوید که همه‌ی آن‌ها در برابر خداوند سجده می‌کنند و نماز می‌گزارند. انسان نیز با فطرت و جسم خویش با این کاروان بزرگ هستی همگام می‌شود. این همگامی، اطاعت از امر و نهی و سجده کردن و تسبیح گفتن و نماز گزاردن و کار نیک را بر او بسیار آسان می‌کند (صدر، ۱۳۹۵: ۱۰۳-۱۰۴).

تربیت اسلامی همان تربیتی است که «تأدیب نفس، تصفیه روح، تهذیب عقل و تقویت جسم را در برمی‌گیرد؛ لذا بدون این که این موارد فدای یکدیگر شوند، تربیتی دینی، اخلاقی، علمی و

جسمی است» ما نیز به نوبه خود در تعریف تربیت اسلامی می‌گوییم: تربیت اسلامی مجموعه‌ای از مفاهیم مرتبط باهم در چارچوب فکری واحد است که در مبادی و ارزش‌ها به قرآن کریم و سنت شریف نبوی تکیه دارد و به این ترتیب، انسان از لحاظ روحی، جسمی، عقلی و جانی به طور کامل و متوازن تربیت می‌شود، به گونه‌ای که گفتار و رفتارش باهم انسجام می‌یابد (صدر، ۱۳۹۵: ۵۰).

و خداوند فقط خالق و پدیدآورنده‌ی جهان هستی نیست، بلکه او در تمام فعالیت‌ها و کارهای انسان، با او و در پیرامون اوست و البته، در تمام وجود او: « أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالْدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ »^۱ همه چیز، از شن‌ها گرفته تا درختان و دریاها و پرندگان و خورشید سوزان، همه خدا را سجده و ستایش و حمد می‌کنند (ضاهر، ج ۱، ۱۳۹۶: ۳۰۶).

در راستای کمک به رشد جسمی به‌طور کلی می‌توان گفت امام صدر جسم افراد را به‌منزله پیکر جامعه و دادوستد و تعامل و ارتباط میان افراد را به‌منزله روح جامعه می‌داند و بر این باور است که هر اندازه توانمندی افراد جامعه بیشتر باشد، تعامل افراد آن جامعه با یکدیگر بیشتر می‌شود و از پایه‌ها و اصول جامعه یکتاپرستی این است که بتواند استعدادها و توانمندی افراد را رشد دهد. به هر میزان توانمندی افراد بیشتر شود، بهتر می‌توانند از آن بیخشدند و از این راه، ارتباط متقابل افراد بیشتر می‌شود و در نتیجه، جامعه به سمت وحدت و جامعه توحیدی پیش می‌رود.

کمک به رشد اجتماعی

هستی با همه‌ی اجزایش و با همه‌ی تنوع و گوناگونی در اشکالش و با جمیع وظایف مختلفش، سراسر یکپارچگی و هماهنگی است؛ همه در جهتی واحد، در جهت سجود و خشوع برای خداوندند. پس جامعه می‌تواند در صلح و آرامش زندگی کند، خصوصاً وقتی که هدف، تنها هدف مادی نباشد. در مسیر این هدف، این امکان برای انسان وجود دارد که همان‌طور که می‌خواهد، بی‌آنکه کسی به رقابت با او برخیزد، حرکت کند و بخواند و بنویسد (صدر، ۱۳۹۵: ۹۲).

۱. آیا ندیده‌ای که هر کس در آسمان‌ها و هر کس که در زمین است و آفتاب و ماه و ستارگان و کوه‌ها و درختان و جنبندگان و بسیاری از مردم خدا را سجده می‌کنند؟ (حج، ۱۸)

انسان در صورتی به کمال می‌رسد که عمل او در تعامل مداوم با اجتماع و با حفظ نیت صحیح و خالص انجام پذیرد و البته بدیهی است که حفظ نیت و انگیزه خالص و صادق، تنها و تنها برای رضای خداوند در اعمال فردی بسی آسان‌تر از عمل اجتماعی است (صدر، ۱۳۹۲: ۱۱۵).

شاید بدانید که نماز در ابتدا به صورت جماعت بود و بعد به مسلمانان اجازه داده شد که آن را به صورت فرادی هم بخوانند. پس نماز، در طبیعت خود، به صورت جماعت است. همچنین مسلمانان را به سوی قبله واحدی فرامی‌خواند و به نماز چهره‌ای اجتماعی می‌بخشد (ضاهر، ۱۳۹۶؛ ج ۱: ۲۶۷).

در نتیجه، فعالیت‌های دینی امام موسی صدر، قبل از هر چیز، ارتقای زندگی اجتماعی مردم به طور عام و فرهنگ دینی مسلمین به طور خاص است. از نظر ایشان تا وقتی زندگی اجتماعی مردم مملو از فقر و بیکاری است، وضع دینی آنان را نمی‌توان بهبود بخشید. در همین راستاست که حرکه المحرومان را در لبنان پایه‌گذاری کردند. بنابراین کمک به رشد اجتماعی، از دیگر اهداف تربیتی از منظر امام موسی صدر است.

کمک به رشد اخلاقی و عاطفی

اسلام در آموزه‌های تربیتی خود می‌خواهد به فرد این حقیقت را به باوراند که تو تنها نیستی، بلکه جزئی از جامعه انسانی هستی. لذا این باور را در تعلیمات اخلاقی خود استحکام می‌بخشد. در چارچوب‌های اخلاقی همکاری افراد با یکدیگر آسان می‌شود (ضاهر، ۱۳۹۶؛ ج ۱: ۲۶۹).

مسلمانان و حتی دانشمندان و پژوهشگران بنا به علل تعلیمی، اسلام را به چند بخش تقسیم کرده‌اند: علم اعتقادات و علوم وابسته به آن مانند فلسفه الهی و علم کلام، علم فقه و اقسام آن: عبادات، معاملات، سیاست و احکام و علم اخلاق... این تقسیم‌بندی‌ها که با انگیزه‌های علمی و گاه بنا بر درجه اهمیت صورت گرفته، موجب نوعی ضعف تربیتی و تا حد بسیاری بی‌توجهی و بی‌پروایی شده است تا جایی که کار برخی مسلمانان به آنجا رسیده است که در دل به اسلام اعتراف دارند ولی آشکارا به عبادات پایبند نیستند. در واقع نمی‌توان سهمی برای اعتقادات و سهمی برای اخلاقیات قائل شد بلکه اخلاق در ضمن توحید و توحید در ضمن اخلاقیات است (صدر، ۱۳۹۵: ۱۰۷).

سوره اخلاص رکنی از عقیده و فرهنگ و فقه و اخلاق و احساسات اسلامی است. از خداوند می‌خواهیم تا ما را در الهام گرفتن از معنای این سوره موفق بدارد، و ما را در عبادات و نیازها و کارها و نگرش از موحدان قرار دهد. به خدای واحد ایمان داریم و هیچ‌کس را شریک او نمی‌دانیم؛ نه خدای زمینی را و نه خدایانی غیر از الله را. نه دیگر آدمیان را کوچک می‌شماریم و نه خود را برتر از دیگران می‌دانیم، زیرا سرچشمه یکی است، خدا یکی است و راه‌های رسیدن به خدا به شمار آدمیان است و رفتن به سوی او و تلاش و جهاد برای همه ممکن است (صدر، ۱۳۹۱: ۵۲).

دیدگاه‌های اخلاقی امام صدر نیز در خصوص رشد اخلاقی و عاطفی بسیار مهم و تأثیرگذار است. امام صدر، اصالت بخشیدن به اخلاق را هدف و رسالت همه ادیان الهی بر می‌شمرند و اخلاق را به نوری همانند می‌کنند که گروه‌ها را به یکدیگر پیوند می‌دهد و در مقابل، بد اخلاقی موجب تشمت و پراکندگی افراد جامعه می‌شود. از نگاه ایشان انسان بیش از آنکه با توانمندی‌های مادی‌اش به جامعه خدمت کند با کرامت خود جامعه را از خدمات خود بهره‌مند می‌سازد؛ زیرا کرامت و انسانیت اوست که اعتماد مردم را به خود جلب می‌کند.

کمک به رشد معنوی

از مجموع بحث‌های قرآنی امام صدر می‌توان به الگویی فلسفی دست‌یافت که ایشان از آن به هماهنگی یاد می‌کند. ایشان آیات قرآن را به گونه‌ای فهمیده است که این آیات انسان را به جهتی هدایت می‌کنند که تمام مخلوقات هستی در آن جهت قرار گرفته‌اند. هدف خلقت این است که انسان‌ها بتوانند به گونه‌ای زندگی کنند تا در این هماهنگی قرار داشته باشند. در واقع اسلام برای انسان هدفی قرار داده که فراتر از چارچوب محدود نفس اوست. در او آرمان‌های بی‌انتهایی آفریده است و او را تا آخرین لحظات به سوی آن آرمان‌ها سوق می‌دهد. پیامبر اکرم می‌فرماید: «اگر هنگام مرگ فراسید و در دست یکی از شما نهالی بود و نمی‌توانست کاری جز کاشتن نهال انجام دهد، نهال را بکارد»^۱ (صدر، ۱۳۹۵: ۱۱۷).

۱. نوری، حسین بن محمدتقی، مستدرک الو سائل و مستنبط المسائل، چاپ اول: قم، مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام، ۱۴۰۸ ق.

هستی خلقت واحدی است سرشار از معنویت و زیبایی که نظم و هماهنگی بر همه جای آن حاکم است. جهان رو به والاترین اهداف حرکت می کند و بر اساس حق و عدالت استوار شده است. تمام ذرات آن حاکی از هماهنگی و همراهی کامل با آفریدگار و اطاعت مطلق از اوست. قرآن کریم می گوید: «أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ» (الحج، ۱۸). نیز می خوانیم: «وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ» (اسراء، ۱۷). خوب دقت کنید که این جهان بینی چه اثر بزرگی در روحیه ی انسان می گذارد، زیرا او احساس می کند که دستگاه عظیم آفرینش دست به دست او داده و با وی در راه حق همکاری و از جهاد و فعالیت های مثبتش پشتیبانی می کند (صدر، ۱۳۹۵: ۱۲۰).

در خصوص رشد معنوی باید در نظر داشت که از نظر امام موسی صدر هدف خلقت این است که بتوانید به گونه ای زندگی کنید که در این هماهنگی باشید. او همچنین می گوید: رشد وضع مادی زندگی انسان باید همراه با رشد جنبه ی معنوی باشد تا منحرف نشود. انسان در حرکت دائم و همیشگی به سوی هدف قرار دارد. انسان در این راه، هر جا که باشد، با خداست و در حیات مادی و معنوی خود طالب خشنودی خداوند است؛ همان چیزی که سعادت جاودانه را در دو عالم برای او به ارمغان می آورد. این انسان در هستی ای قرار دارد که سراسر آن محراب هایی بزرگ برای سجود و تسبیح و نماز و راز و نیاز در پیشگاه خداوند است.

بنابراین اهداف تربیتی از منظر امام صدر به صورت یکجا و با تأکید بر دیدگاه های قرآن برای محققان و متخصصان حوزه علوم تربیتی و جامعه شناسی در شکل شماره یک ارائه گردیده است.

شکل ۱. مدل مفهومی تحقیق

تحلیل کمی و تأییدی

در تحقیق حاضر برای اینکه مشخص شود که اهداف تربیتی مستخرج از بخش کیفی، در بین افراد تا چه اندازه مورد تأیید است، پرسشنامه‌ای مبتنی بر یافته‌های تحقیق تنظیم و در بین نمونه مورد نظر توزیع گردید؛ تعداد ۳۰۵ نفر مدیران و معلمان مدارس استان سمنان و همچنین

کارشناسان موسسه امام موسی صدر به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی به گویه‌های پرسشنامه پاسخ دادند که تعداد کل افراد ۱۵۰۰ نفر بود و سؤالات تحقیق بر اساس آزمون تی تک نمونه‌ای در نرم‌افزار اسپس پی اسپس مورد بررسی قرار گرفته است که یافته‌های مرتبط با آن در ادامه گزارش می‌گردد. لازم به ذکر است در پرسشنامه محقق ساخته ۱۸ سؤال طرح گردید و از افراد خواسته شده تا بیان کنند که میزان اهمیت هر یک از گویه‌های ذکر شده را، به‌عنوان اهداف تربیتی از منظر امام موسی صدر بیان نمایند. جهت توزیع پرسشنامه، فرم آنلاین پرسشنامه به هریک از مدارس در استان تهران و همچنین موسسه امام موسی صدر فرستاده شده و از مدیران و معلمان و کارشناسان محترم خواسته شد تا به هر یک از سؤالات پاسخ دهند.

ویژگی‌های جمعیت شناختی

جدول ۱. توزیع فراوانی نمونه آماری بر حسب جنسیت

جنسیت	فراوانی مطلق	درصد
مرد	۱۱۷	۳۸/۴
زن	۱۸۸	۶۱/۶
کل	۳۰۵	۱۰۰/۰

بر اساس جدول فوق در مورد جنسیت نمونه‌ها، ۳۸/۴ درصد مرد و ۶۱/۶ درصد نیز زن بودند. لذا بیشتر پاسخگویان زن بودند.

جدول ۲. توزیع فراوانی نمونه آماری بر حسب تحصیلات

تحصیلات	فراوانی مطلق	درصد
کارشناسی	۱۶۳	۵۳/۴
کارشناسی ارشد	۷۷	۲۵/۲
دکتری	۶۵	۲۱/۳
کل	۳۰۵	۱۰۰/۰

بر اساس جدول فوق در مورد تحصیلات، ۵۳/۴ درصد کارشناسی، ۲۵/۲ درصد کارشناسی ارشد و همچنین ۲۱/۳ درصد نیز دکتری داشته‌اند. لذا بیشتر نمونه‌ها در مقطع کارشناسی بودند.

جدول ۳. توزیع فراوانی نمونه آماری بر حسب سابقه کار

سابقه کار	فراوانی مطلق	درصد فراوانی
زیر ۵ سال	۱۱۳	۳۷/۰
۱۰-۲۰ سال	۱۳۵	۴۴/۳
بیشتر از ۲۰ سال	۵۷	۱۸/۷
کل	۳۰۵	۱۰۰/۰

بر اساس جدول فوق در مورد سابقه کار پاسخگویان می‌توان گفت تحصیلات ۳۷ درصد افراد نمونه زیر پنج سال، ۴۴/۳ درصد ۱۰-۲۰ سال و ۱۸/۷ درصد نیز بیشتر از ۲۰ سال سابقه داشته‌اند. بنابراین سابقه کار بیشتر پاسخگویان ۱۰-۲۰ سال بوده است.

جدول ۴. شاخص‌های آماری توصیفی متغیرهای اصلی تحقیق

متغیر	شاخص‌های گرایش مرکزی		شاخص‌های گرایش پراکنندگی	
	میانگین	میانه	دامنه تغییرات	انحراف معیار
رشد اجتماعی	۴/۲۱	۴	۰/۴۳۷	۰/۱۹۱
رشد شناختی	۴/۲۰	۴	۰/۴۷۱	۰/۲۲۲
رشد عاطفی و اخلاقی	۴/۱۶	۴	۰/۴۹۸	۰/۲۴۸
رشد جسمی	۴/۱۷	۴	۰/۴۹۰	۰/۲۵۰
رشد معنوی	۴/۳۶	۴	۰/۴۳۲	۰/۲۳۸

با توجه به جدول شاخص‌های آماری توصیفی متغیرها می‌توان به این نتیجه دست یافت که بیشترین میانگین متعلق به رشد معنوی هست.

لازم به ذکر است که نتایج آزمون کولموگروف اسمیرنوف نشان داد که تمام متغیرهای دارای توزیع نرمال هستند. همچنین چون مقادیر چولگی و کشیدگی در بازه (۲ و -۲) قرار دارند می‌توان گفت این متغیرهای دارای توزیع نرمال می‌باشند.

سؤال ۲: میزان اهمیت هر یک از اهداف تربیتی استخراج شده ازمنظر امام موسی صدر به چه اندازه است؟

برای بررسی میزان اهمیت هر یک از اهداف تربیتی استخراج شده ازمنظر امام موسی صدر از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شده است. در این آزمون میانگین به دست آمده برای مؤلفه با حد متوسط یعنی عدد ۳ مقایسه شده است. نتایج این آزمون در جدول (۷) خلاصه شده است.

جدول (۷) نتایج آزمون میزان اهمیت هر یک از اهداف تربیتی استخراج شده ازمنظر امام موسی صدر

متغیر	میانگین	آماره t	درجه آزادی	سطح معناداری	حد پایین	حد بالا
رشد شناختی	۴/۲۱	۴۵/۲۵۰	۳۰۴	۰/۰۰۰	۱/۱۵۷۳	۱/۲۵۵۸
رشد جسمی	۴/۲۰	۴۲/۳۷۱	۳۰۴	۰/۰۰۰	۱/۱۱۳۷	۱/۲۱۹۹
رشد اجتماعی	۴/۱۶	۴۳/۲۳۸	۳۰۴	۰/۰۰۰	۱/۱۰۵۶	۱/۲۱۷۸
رشد اخلاقی	۴/۱۷	۴۰/۷۳۹	۳۰۴	۰/۰۰۰	۱/۱۵۳۵	۱/۲۶۵۹
رشد معنوی	۴/۳۶	۴۸/۱۹۸	۳۰۴	۰/۰۰۰	۱/۱۰۳۶	۱/۲۱۲۱

با توجه به جدول فوق چون سطح معنی داری برای تمام ابعاد ذکر شده کوچک تر از سطح خطای ۵٪ است، می توان چنین برداشت کرد که میانگین این متغیر اختلاف معنی داری با مقدار متوسط (عدد ۳) دارند و همچنین چون حد بالا و پایین مثبت است، بنابراین می توان گفت میزان اهمیت هر یک از ابعاد رشد شناختی، رشد جسمی، رشد اجتماعی، رشد اخلاقی و رشد معنوی ازمنظر امام موسی صدر بیشتر از حد متوسط (عدد ۳) است.

همچنین بر اساس میانگین به دست آمده می توان به این نتیجه دست یافت که اولین اولویت متعلق به رشد معنوی و پس از آن دومین تا پنجمین اولویت به ترتیب متعلق به رشد شناختی، جسمی، اخلاقی و اجتماعی است.

نتیجه گیری و پیشنهادها

هدف اصلی در پژوهش حاضر اهداف تربیتی ازمنظر امام موسی صدر است در این راستا پنج بعد رشد شناختی، رشد جسمی، رشد اجتماعی، رشد اخلاقی و رشد معنوی به عنوان اهداف تربیتی ازمنظر امام موسی صدر مورد تأیید قرار گرفتند. در این راستا لازم به ذکر است که انسان در هستی

خود قائم به «رابطه» با خداست. به همین ترتیب، در هویت‌یابی و ویژگی‌های اکتسابی هم، نوع رابطه او با خدا جهت دهنده و شکل دهنده به جایگاه اوست. از منظر مبانی تربیتی دینی، دستیابی انسان به معرفت خدای متعال و ایمان او به خدا و نیز عمل در راه خداست که موجب رشد انسان می‌گردد.

نتایج پژوهش حاضر حاکی از آن بود که شناخت خدا و خلق خدا، ارضای نیاز فطری انسان به شناخت مرگ و زندگی و سرنوشت و دعوت انسان به تأمل و تدبیر در هستی، پدیده‌ها و شگفتی‌های آن به‌عنوان شاخص‌های رشد شناختی در نظر گرفته شدند که با پژوهش مریدی و همکاران (۱۳۹۵) همسو است و نیز در پژوهش خود دریافت که انسان‌شناختی دین‌شناختی و معرفت‌شناختی مبانی رویکرد اجتماعی موسی صدر به الهیات را تشکیل می‌دهد.

از دیگر یافته‌ها در پژوهش حاضر می‌توان به تقویت و رشد توانمندی‌های جسمی افراد، باور به اینکه خدا در هر جا در تمام فعالیت‌ها و کارهای انسان، با او و در تمام وجود اوست و سجده انسان در برابر خداوند به‌عنوان شاخص‌های رشد جسمی اشاره کرد. همچنین متمرکز شدن توانایی‌های جامعه با همه‌ی گروه‌ها و سطح‌های مختلف آن، متمرکز شدن همه‌ی نیروها و توانایی‌های انسان در همه‌ی موقعیت‌ها و بحران‌ها، برقراری صلح و آرامش در جامعه و ارتقای زندگی اجتماعی مردم به‌طور عام و فرهنگ دینی مسلمین به‌طور خاص نیز به‌عنوان شاخص‌های رشد اجتماعی در پژوهش حاضر شناسایی شدند که از این لحاظ نیز با پژوهش منی شمس (۲۰۱۶)، اسکاف (۱۳۹۶) و مریدی و همکاران (۱۳۹۵) همسو است.

حفظ کرامت انسان‌ها، اصالت بخشیدن به اخلاق، ایجاد اخوت بین انسان‌ها، خواه مسلمان یا غیرمسلمان؛ خواه مسیحی یا غیرمسیحی و اخلاقی‌تر و ارزشی‌تر شدن انسان در مقام انسانی خویش به‌وسیله ایمان به‌عنوان شاخص‌های رشد اخلاقی و عاطفی شناسایی نیز شاخص‌های شناسایی شده در بعد رشد اخلاقی و عاطفی می‌باشند. بنابراین می‌توان گفت که این یافته‌ها با نتیجه تحقیقات عبدلی (۱۳۹۵) و احمدی یاقوتی (۱۳۸۹) همسو هست.

شاخص‌های شناسایی شده در رشد معنوی در این تحقیق نیز عبارت‌اند از تقویت توحید، تقویت ایمان به خدا و پیامبران، توکل به خدا و ایمان به معاد که با نتایج تحقیقات عبدلی (۱۳۹۵) و مریدی و همکاران (۱۳۹۵) همسو هست.

بعد از بیان نکات مربوطه، باید با نگاهی فلسفی به موضوع انسان به عنوان یکی از مخلوقات خدای متعال، که در اصل هستی خود دارای وجود مستقل نیست هم؛ نگاه بیندازیم. انسان وجودش (همچون همه مخلوقات) وجودی است مرتبط با مشیت و اراده الهی. یعنی بدون برخورداری از فیض دائمی خداوند که هستی انسان را تأمین می‌کند، نمی‌تواند موجود باشد. به تعبیر استاد مطهری، «وجود معلول عین ارتباط به علت است».

در نهایت با توجه به ابعاد و مؤلفه‌های استخراج شده می‌توان نتیجه گرفت که هدف تربیتی آن است که افراد جامعه را در فهم دین یاری رساند تا آن‌ها بتوانند آگاهانه درباره آن بیندیشند. این کار زمانی ممکن است که اذهان و عواطف آدمی، درهای خود را به روی دین نبندند و تصور نشود که دین چیزی منسوخ و مطالعه آن فاقد ارزش است؛ بنابراین تنها راه سعادت‌مند شدن انسان، بهره‌مندی او از تعلیم و تربیت است.

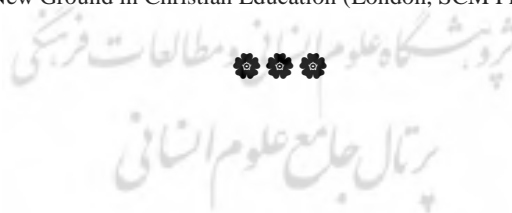
پس سعادت و بدبختی اجتماع و فقر و بیماری و جهل و شکست و پیروزی و دانش و فرهنگ و هر اتفاقی در جامعه، نتیجه مستقیم اعمال افراد است و اگر ایمان به خدا و آخرت در بین افراد وجود داشته باشد، هر کسی خود را مسئول می‌داند. چگونگی تقسیم مسئولیت‌ها میان مردم است که عقب‌ماندگی و یا پیشرفت را فراهم می‌سازد.

با توجه به مطالب ارائه شده امام موسی صدر بر اساس رویکرد تربیتی خود به هماهنگ کردن فرد با نظام هستی و رشد شناختی، جسمی، اخلاقی، معنوی و اجتماعی اشاره می‌کند. لازم به ذکر است که این رویکرد نمی‌تواند دستوری و القایی باشد. بنابراین پیشنهاد می‌شود تمام نهادهای رسمی و غیررسمی در تربیت فرد و جامعه و همچنین لزوم هماهنگی آن‌ها به منظور پیشگیری از ایجاد دوگانگی در امر تربیت؛ همکاری‌های لازم را در این زمینه داشته باشند. همچنین پیشنهاد می‌شود که در نظام آموزشی ایران، به موضوع تعدد و تنوع فرقه‌ها به عنوان یک فرصت و نه تهدید نگریسته شود چرا که حضور اقلیت‌ها سبب ایجاد کانال‌های ارتباطی و فرصت تعامل با جامعه‌های دیگر می‌شود.

فهرست منابع:

- قرآن کریم، ۱۳۸۶، ترجمه محمدمهدی فولادوند، چاپ اول، مشهد: نشر هاتف.
- احمدی یاقوتی، ا، (۱۳۸۹)، بررسی اندیشه‌ها و تأثیر امام موسی صدر بر جامعه لبنان، به راهنمایی: محمد مظلوم خراسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، کارشناسی پژوهشگری علوم اجتماعی، دانشگاه فردوسی مشهد.
- ادیب، زهرا؛ جعفرآبادی، علی و خسروجردی، مریم، (۱۳۹۷)، گزارش همایش مدرسه تربیتی امام موسی صدر و دلالت‌های آن در زمان حاضر، تهران: موسسه فرهنگی تحقیقاتی امام موسی صدر.
- اسکاف، ا، (۱۳۹۶)، بررسی تحلیلی مبانی قرآنی-روایی آراء اجتماعی امام موسی صدر، به راهنمایی: کاووس روحی برندق. کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
- بهشتی، سعید؛ نیکویی، روشنک، (۱۳۹۰)، کاوش‌هایی در باب فلسفه تربیت دینی از دیدگاه اسلام، تهران: مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم انسانی.
- توماس، آرام، (۱۳۷۹)، تربیت دینی، مترجم: سید محمدصادق موسوی، مجله: معرفت، شماره ۳۴، از ص ۱۱۳-۱۲۰
- سجادی، مهدی، (۱۳۷۹)، رویکردها و روش‌های تربیت اخلاقی و ارزشی، پژوهش‌های فلسفی و کلامی. ش ۳ سعیدی رضوانی، محمود، (۱۳۸۰)، تبیین برنامه درسی پنهان در درس بینش اسلامی دوره متوسطه، به راهنمایی: دکتر علیرضا کیامنش. رساله دکتری رشته برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه تربیت‌معلم تهران.
- شکوهی، غلامحسین، (۱۳۸۷)، تعلیم تربیت و مراحل آن، مشهد: به نشر.
- شمص، منی، (۲۰۱۶)، اندیشه تربیتی امام موسی صدر، به راهنمایی: طلال عترت‌یسی. کارشناسی ارشد، رشته مطالعات عمیق جامعه‌شناسی آموزشی، دانشگاه لبنان.
- صدر، موسی، (۱۳۹۴)، نای و نی: جستارهایی درباره اسلام، انسان، لبنان و مقاومت، ترجمه علی حجتی کرمانی. تهران: موسسه فرهنگی تحقیقاتی امام موسی صدر.
- صدر، موسی، (۱۳۹۰)، حدیث سحرگاهان، گفتارهای تفسیری، ترجمه: علیرضا محمودی؛ مهدی موسوی نژاد، تهران: موسسه فرهنگی تحقیقاتی امام موسی صدر.
- صدر، موسی، (۱۳۹۱)، برای زندگی، گفتارهای تفسیری، ترجمه: مهدی فرخیان، تهران: موسسه فرهنگی تحقیقاتی امام موسی صدر، چاپ دوم.
- صدر، موسی، (۱۳۹۲)، سفر شهادت، ترجمه: مهدی فرخیان؛ احمد ناظم، تهران: موسسه فرهنگی تحقیقاتی امام موسی صدر، چاپ دوم.
- صدر، موسی، (۱۳۹۵)، ادیان در خدمت انسان، برخی سخنرانی‌ها، مقالات، مصاحبه‌ها و بیانیه‌های امام موسی صدر، ویراست دوم، تهران: موسسه فرهنگی تحقیقاتی امام موسی صدر.

- صمدی، پروین؛ مهر محمدی، م، (۱۳۸۲)، بازنگری در الگوی آموزش دینی جوانان و نوجوانان در دوره تحصیلی متوسطه، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی. ش ۳
- ضاهر، یعقوب، (۱۳۹۶)، گام به گام با امام (۱۲ جلدی)، ترجمه گروه مترجمان موسسه فرهنگی تحقیقاتی امام موسی صدر ویرایش مهدی فرخیان و مهدی موسوی نژاد، تهران: موسسه فرهنگی تحقیقاتی امام موسی صدر.
- عبدلی، معصومه، (۱۳۹۵)، بررسی سیره نظری و عملی امام موسی صدر به منظور استنتاج فلسفه تربیتی، به راهنمایی: علیرضا محمود نیا، دکتری، رشته تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش، دانشگاه خوارزمی.
- مریدی، فاطمه، (۱۳۹۴)، الگوی الهیات اجتماعی اسلامی در اندیشه و آثار امام موسی صدر و شهید محمد بهشتی، به راهنمای: علیرضا حسینی بهشتی، رشته دین‌پژوهی، دانشگاه ادیان و مذاهب.
- مطهری، مرتضی، (۱۳۷۳)، تعلیم و تربیت اسلامی، تهران: انتشارات صدرا.
- مهدوی کنی، محمد سعید، (۱۳۸۷)، دین و سبک زندگی، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
- آذربایجانی، مسعود، ۳-۶-۱۳۹۵، بررسی دیدگاه امام موسی صدر درباره مواجهه تربیتی با جوانان، خلاصه سی و سومین درس گفتار ماهانه اندیشه و عمل، سایت موسسه فرهنگی تحقیقاتی امام موسی صدر .
<http://imamsadr.ir/>
- مهریزی م، ۳۱-۲-۱۳۹۷، درآمدی بر قرآن‌شناسی امام موسی صدر، خلاصه چهل و نهمین درس گفتار اندیشه و عمل، سایت موسسه فرهنگی تحقیقاتی امام موسی صدر، <http://imamsadr.ir/8957/darsgofar49>.
- مریدی، فاطمه؛ حسینی بهشتی، سید علیرضا (۱۳۹۵). الگوی الهیات اجتماعی اسلامی در اندیشه و آثار موسی صدر؛ امت واحده. دو فصلنامه علمی پژوهشی جستارهای فلسفه دین بهار و تابستان ۱۳۹۵ - شماره ۱۱.
- Olawale Fahm, AbdulGafar (2017). Islam as an embodied faith for the young minds: Aisha Lemu and religious education in Nigeria. Department of Religions, University of Ilorin, P.M.B. 1515, Ilorin, Nigeria.
- loukes H (1965) New Ground in Christian Education (London, SCM Press).

شرح الأهداف التربوية من منظور الإمام موسى الصدر قدس سره

فاطمة البندلي زاده^١ | صادق الرضائي^٢ | محسن ايماني^٣

الملخص

أجريت الدراسة الحالية بهدف فحص الأهداف التربوية من وجهة نظر الإمام موسى الصدر. فمن حيث الهدف عملية، ومن حيث البيانات ممزوجة (كمي و كيفي) و من جهة منهج اجراء البحث يكون من قسم الاكتشافى (المرحلة الكيفية) و التنقل الموضوعى (المرحلة الكمية). فى منهج كيفي تم استخراج المحتوى عن كتب : الأديان فى خدمة الإنسان (اديان در خدمت انسان)، لاجل الحياة (براي زندگي)، خطوة بخطوة مع الإمام (گام به گام با امام)، الصوت و المزمار (ناي و ناي)، و المدرسة التربوية (مدرسه تربيتي) و المحاضرات. بناءً على التحليل النوعي تم استخلاص النموذج التربوية للشهيد موسى الصدر وعرضه، ثم تم إجراء دراسة ميدانية لتأكيد النموذج بشكل أكبر باستخدام آراء الأشخاص المدروسين. تم جمع البيانات الكمية باستخدام استبيان مصمم بطريقة أخذ العينات الطبقية العشوائية وتأكيد صدق الشكل من قبل الأساتذة. تم تأكيد موثوقية الاستبيان أيضاً بمعامل الفا كرونباخ البالغ ٠٠/٨٩٩. وكان المجتمع الإحصائي ٣/٥ مديراً ومعلماً فى محافظة سمنان وخبراء من معهد الإمام موسى الصدر. تم تحليل البيانات باستخدام اختبارات كموكروف-اسميرنف ومع برنامج اس بي اس اس (SPSS). وأظهرت نتيجة المرحلة النوعية أن الأهداف التربوية للإمام موسى الصدر تشمل النمو المعرفي، والنمو البدني، والنمو الاجتماعي، والنمو العاطفي، والنمو الروحي. فى مخرجات المرحلة الكمية، تم التحقق من أهمية الأهداف التربوية من وجهة نظر الإمام موسى الصدر باستخدام اختبار تى تك من عينة واحدة.

الكلمات الرئيسية: الأهداف؛ التربية؛ الإمام موسى الصدر.

DOR: 20.1001.1.22516972.1401.30.54.8.3

١. طالبة دكتوراه الخاصة فى فلسفة التعليم و التربية، فرع طهران للعلوم والبحوث، جامعة الحرة الإسلامية، طهران، إيران.

٢. مؤلفة مسؤولة: أستاذ مساعد فى فلسفة التعليم و التربية، قسم العلوم التربوية، جامعة أمين لعلوم إنفاذ القانون، طهران، إيران.

Sadeghrezace61@gmail.com

٣. أستاذ مشارك، فلسفة التربية، قسم العلوم التربوية، جامعة تربية مدرسة، طهران.

Explaining the Goals of Students' Religious Training from the Perspective of Imam Musa Sadr

Fatemeh Bandalizadeh¹ | Sadegh Rezaei² | Mohsen Imani³

Abstract

In this paper, we have conducted to investigate the goals of religious training from the perspective of Imam Sadr. Therefore, in the applied purposes, the data is mixed and in terms of research method is this study is exploratory and cross-sectional survey. In a qualitative way, taking notes from Lessons were made of the religious books like the service of man, for life, step by step with Imam, Nay and Ney and Training school. Quantitative data were collected using a designed questionnaire by stratified random sampling and face validity confirmed by professors. The reliability of the questionnaire was also confirmed by Cronbach's alpha coefficient of 0.899. The statistical population was 305, and chosen from school principals and teachers in Semnan province as well as experts of Imam Musa Sadr Institute. Data were analyzed using Kolmogorov-Smirnov tests and confirmatory factor analysis and analyzed by SPSS and AMOS. The result of the qualitative stage showed that the goals of religious training from the perspective of Imam Musa Sadr include cognitive growth, physical growth, social growth, emotional growth, and spiritual growth. The output of the quantitative stage in examining the goals of religious training from the perspective of Sadr includes the dimensions, factors and components following one-case t-test.

Keywords: Purposes, Religious Training, Imam Musa Sadr.

DOR: 20.1001.1.22516972.1401.30.54.8.3

1. Ph.D. Candidate, Department of Philosophy of Education, Tehran Science and Research Unit, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
2. Corresponding Author: Assistant Professor, Department of Philosophy of Education, Department of Education, Amin Police University, Tehran, Iran. Sadeghrezaee61@gmail.com
3. Associate Professor, Department of Educational Sciences, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran